

Ken Onszelwe!

KEN ONSZELVE!

Over het begrijpen
van anderen, jezelf
en van 'ons'

René van Woudenberg

VERANTWOORDING
E S S A Y

Buijten & Schipperheijn *Motief*
Amsterdam

Deze publicatie is onderdeel van de reeks Verantwoording Essay, die wordt uitgegeven in samenwerking met Stichting voor Christelijke Filosofie.

STICHTING ■■■
CHRISTELIJKE ■■
FILOSOFIE ■■■

ISBN: 978-94-6369-356-1

Eerste druk: maart 2026

© 2026 Buijten & Schipperheijn *Motief*
Amsterdam

Behoudens uitzonderingen krachtens de Auteurswet van 1912 mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Voor het maken van kopieën uit deze uitgave, ook voor zover toegestaan door de Auteurswet, zijn vergoedingen verschuldigd. Voor betaling van vergoedingen en voor toestemming voor het overnemen van gedeelten in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken wende men zich tot de uitgevers. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Omslagontwerp: Aperta, Jan Johan ter Poorten

Vormgeving binnenwerk: Buijten & Schipperheijn

INHOUD

Inleiding	7
1 Begripsblokkades	11
2 Iemand begrijpen	17
3 Hoe weten we of anderen gedachten en gevoelens hebben?	29
4 Hoogstpersoonlijke unieke ervaringen en universalia	39
5 Luisteren naar anderen	49
6 De arrogantie van 'Ik begrijp wat je voelt'	59
7 Het geheim van zelfkennis	69
8 Het probleem van exclusivisme	79
9 Wie zijn wij? Groepsidentiteit, polarisatie en verbindingen	89
Slotsom en samenhang	99
Achtergronden, verwijzingen, dank	103

INLEIDING

Bij het orakel van Delphi waren Griekse woorden aangebracht die in vertaling luiden: *Ken uzelve!* Het werd nodig geacht deze aansporing, want dat is het, expliciet te formuleren. Waarom? Vermoedelijk gaf een oud-hoogleraar aan de VU op college een deel van het antwoord toen hij zei: we hebben deze aansporing nodig omdat zelfkennis zo *moeilijk* is. Hij bedoelde daarmee dat zelfkennis zo moeilijk *te verwerven* is. Hij had eraan kunnen toevoegen dat zelfkennis ook erg moeilijk is om te *hebben*. De waarheid kennen over jezelf is niet altijd plezierig of geruststellend. Dat zou een reden kunnen zijn om dan maar niet in de spiegel te kijken en de aansporing van Delphi terzijde te schuiven. Maar dat is geen serieus te nemen mogelijkheid. Iedereen weet welke ongelukken er gebeuren en welk onrecht er gepleegd wordt door mensen juist *omdat* en *doordat* ze zichzelf niet onder ogen zijn gekomen, juist *omdat* en *doordat* ze zichzelf niet kennen. De aansporing van Delphi werd dus nodig geacht om drie redenen: zelfkennis is moeilijk te verwerven, ze is soms pijnlijk om te hebben, maar ze is zo ontzettend

belangrijk. Als je een beetje weet wie je bent, weet je welke richting je het beste op kunt gaan, welke verbinenissen je moet aangaan en welke afhouden, wat voor baan bij je past en wat voor juist niet, wat je gelukkig maakt, en hoe je het beste tot nut en zegen kunt zijn voor anderen, enzovoort.

Het thema van de Maand van de Filosofie van dit jaar luidt *Ken onszelf!* Over deze formulering moet me iets van het hart. Ze klinkt vreemd en ze is vreemd. In *Ken uzelve!* staat ‘ken’, grammaticaal gesproken, in de gebiedende wijs. En de gebiedende wijs laat zich alleen combineren met persoonlijke voornaamwoorden als ‘jezelf’, ‘uzelf’, ‘hem’, ‘haar’, en ‘hen’, maar *niet* met ‘ons’ of ‘onszelf’. ‘Ken onszelf’ (opgevat als gebiedende wijs) is even vreemd als ‘ken mijzelf’ (eveneens opgevat als gebiedende wijs). Beide zijn vreemd om dezelfde reden: gebieden kun je alleen een ander of anderen, niet jezelf of een groep waartoe je behoort.

De vreemdheid van de woordcombinatie *Ken onszelf* gaf me echter wel vrijheid van interpretatie. Ik heb die vrijheid genomen door drie onderwerpen centraal te stellen. (1) Hoe krijg je zelfkennis? (2) Hoe krijg je kennis of begrip van anderen? En (3) hoe krijgen we kennis van wie ‘wij’ zijn? Twee hoofdgedachten domineren dit essay. Ten eerste dat deze drie onderwerpen niet los van elkaar staan – ik probeer te laten zien hoe. Ten tweede dat hoewel er grenzen zijn aan wat we van onszelf en anderen kunnen kennen, er geen reden is tot algehele scepsis, mits we het hoofd maar koel en het hart warm kunnen houden.

Dit is een essay, geen wetenschappelijke verhandeling en het heeft dan ook geen voetnoten. Maar ik had het niet kunnen schrijven zonder gebruik te maken van en geïnspireerd te zijn door het werk van een groot aantal auteurs. In de slotsectie verwijs ik naar mijn bronnen, en onthul ik wie de ‘auteurs’ zijn naar wie ik soms verwijs maar wier namen ik in de tekst niet noem.

1 BEGRIPSBLOKKADES

In haar song ‘Till it happens to you’ zingt Lady Gaga:

Till it happens to you, you don't know how it feels,
how it feels

Till it happens to you, you won't know

It won't be real (how could you know?)

No it won't be real (how could you know?)

Won't know how I feel

Till your world burns and crashes

Till you're at the end, the end of your rope

Till you're standing in my shoes, I don't wanna
hear nothing from you

From you, from you, 'cause you don't know

De ik-figuur in de song is seksueel misbruikt en ze zegt dat, tenzij je het zelf hebt meegemaakt, je niet weet hoe het voelt om seksueel misbruikt te zijn. Je weet het niet en je *kunt* het niet weten. En ze wil niets van je horen totdat je het zelf hebt meegemaakt.

De zwarte dichteres Claudia Ranke verwoordt verwante ideeën, wanneer ze schrijft:

Ondanks het feit dat de witte liberale verbeelding zich soms tijdelijk slecht voelt over het leed van zwarte mensen, is er werkelijk geen vorm van empathie die een echte indruk geeft van de dagelijkse belasting te weten dat je als zwarte persoon kan worden gedood eenvoudigweg omdat je zwart bent: geen handen in je zakken, geen muziek afspelen, geen onverwachte bewegingen maken, niet in je auto rijden, 's nachts niet wandelen, overdag niet wandelen, niet deze straat inslaan, niet dat gebouw ingaan, niet hier staan, niet daar staan, niets terugzeggen, niet spelen met speelgoedgeweeptjes, geen leven zolang je zwart bent.

Ranke heeft het over de specifieke onmogelijkheid voor witte mensen om zich een voorstelling te maken van het leven van zwarte mensen in de Verenigde Staten. Soms worden specifieke onmogelijkheden gezien als voorbeeld van iets algemeen, namelijk dat raciale verschillen empathie en begrip blokkeren en het onmogelijk maken je voor te stellen wat het zou wezen om iemand anders te zijn dan iemand van jouw eigen kleur.

Het niet-hebben van een ervaring van seksueel misbruik en het niet-hebben van een zwarte huidskleur, zeggen Lady Gaga en Claudia Ranke, blokkeren het begrip van anderen die die ervaring of huidskleur wel hebben of hebben gehad. Wat Lady Gaga zegt, en wat Claudia Ranke verwoordt, is begrijpelijk en overtuigend als men de volgende ruw geformuleerde 'principes' aanvaardt:

Principe 1: je weet of begrijpt iets pas als je het zelf hebt meegemaakt.

Principe 2: je kunt een ander pas begrijpen wanneer je zelf hebt meegemaakt wat de ander ook heeft meegemaakt.

Principe 3: het is moreel problematisch wanneer je iets zegt tegen een ander over wat die ander heeft meegemaakt terwijl je dat zelf niet hebt meegemaakt.

(In sectie 4 geef ik een meer precieze omschrijving van principe 2.) Het algemene onderliggende idee bij deze principes is dat verschillen tussen mensen het onderlinge begrip blokkeren. Maar als dat zo is, kan men zich afvragen: geldt dan ook

1. Mannen kunnen vrouwen niet begrijpen – want er zijn geslachtsverschillen.
2. Chinezen kunnen Kroaten niet begrijpen – want er zijn etnische verschillen.
3. Kinderen kunnen hun ouders niet begrijpen – want er zijn generatieverschillen.
4. Koningen en regeringsleiders kunnen hun onderdanen en landgenoten niet begrijpen – want er zijn machtsverschillen
5. Hondenbezitters kunnen hun honden niet begrijpen – want er zijn soortverschillen
6. Vrouwen die geen kinderen hebben, kunnen moeders niet begrijpen – want er zijn reproductieve verschillen.
7. Een bakker kan een slager niet begrijpen – want er zijn beroepsverschillen.

8. Boeddhisten kunnen christenen niet begrijpen – want er zijn religieuze verschillen.
9. Socialisten en liberalen kunnen elkaar niet begrijpen – want er zijn politieke verschillen.
10. Pro-Palestina- en pro-Israëldemonstranten kunnen elkaar niet begrijpen – want er zijn verschillen in visie op de oorsprong en aard van het conflict in het Midden-Oosten.
11. Iemand die nooit een kumquat heeft gegeten, kan iemand die wel een kumquat heeft gegeten niet begrijpen – want er zijn verschillen in smaakervaring.
12. Iemand die nooit hoofdpijn heeft gehad, kan iemand die wel hoofdpijn heeft gehad niet begrijpen – want er zijn gezondheidsverschillen.
13. Iemand die niet jouw unieke oogoperatie heeft ondergaan [die operatie die je toen en toen, op die dag, uitgevoerd door dr. Odille, aan je twee ogen hebt gehad], kan jou niet begrijpen – want er zijn verschillen in oogparen.

Maar deze lijst is verbazingwekkend en ongeloofwaardig. Vermoedelijk zal niemand deze lijst in z'n geheel voor zijn of haar rekening willen nemen. Want mannen en vrouwen kunnen elkaar (soms) begrijpen, *ondanks* hun geslachtsverschillen. Chinezen en Kroaten kunnen elkaar (soms) begrijpen, *ondanks* hun etnische verschillen. Enzovoort. Toch zal niemand ontkennen dat er vaak begripsblokkades bestaan.

Sommige verschillen maken het begrijpen van anderen moeilijk en misschien onmogelijk. Maar andere

niet. De vraag waarom dit essay draait is *waarom is nu eens het een en dan weer het ander het geval?*

Dit essay bestaat uit negen secties die elk afzonderlijk gelezen kunnen worden, los van de rest. Maar wie alle secties heeft gelezen krijgt als bonus een groter beeld van wat geen van de secties kan bieden: inzicht in de blokkades en mogelijkheden voorwaarden voor het begrijpen van anderen, jezelf en ‘ons’. Dat grotere beeld rijst op uit de afzonderlijke secties die handelen over de volgende thema’s:

- Wat houdt het in: ‘iemand begrijpen’?
- *Hoe* weten we eigenlijk dat anderen gedachten en gevoelens hebben?
- De *uniciteit* en *algemeenheid* van persoonlijke ervaringen
- Verschillende manieren van luisteren naar anderen
- Het probleem van exclusivisme in relatie tot het begrijpen van anderen
- Wanneer is het (en waarom is het soms) arrogant om te zeggen dat je een ander begrijpt?
- Anderen begrijpen vergt zelfkennis
- Wie zijn die ‘wij’? Hoe kennen wij ‘onszelf’?

In de laatste sectie schets ik het grotere beeld dat oprijst uit de eerdere secties. Het essay eindigt met een beredeneerde verantwoording van teksten die ik heb gebruikt of waarnaar ik heb verwezen.